

*Fina Birulés*

## **Respondre del que escapa a la responsabilitat: Sarah Kofman**

### ***I- Entre el carrer Ordener i el carrer Labat***

L'any 1997 la revista *Cahiers du Grif*<sup>1</sup> va aplegar un seguit d'articles de Jean-Luc Nancy, Françoise Duroux, Françoise Proust, Jacques Derrida en un volum d' homenatge a la filòsofa Sarah Kofman. Françoise Collin –escriptora, pensadora i responsable d'aquesta revista- explicava fa uns mesos que, poc abans de morir, Sarah Kofman comentà que havia fet un escrit que agradaria ben poc a la seva família; *Rue Ordener, Rue Labat*<sup>2</sup> va ser el darrer text d'aquesta filòsofa francesa.

Què hi ha de tant important o de dur en aquestes poc més de vuitanta pàgines? La veritat sigui dita, el llibre produeix un efecte semblant a un cop de puny a l'estómac: la prosa despullada de qualificatius i l'aparent objectivitat amb què es relaten els anys de l'ocupació alemanya de París – cal tenir present que coincidiren amb la infància de Sarah Kofman (1934-1994)- transmeten un dolorós esqueixament personal. A més, cal dir que, quan llegim aquest impressionant relat, se'ns imposa una pregunta: per què, després d'haver publicat més d'una vintena de llibres de filosofia, carregats d'erudició i traduïts a moltes llengües, Kofman va sentir la necessitat d'escriure aquest relat sobre la seva infància?

A les pàgines de *Rue Ordener, rue Labat* (1994) descriu una part de la seva vida de nena jueva a la dècada de 1940 a París: la deportació i la mort del pare a Auschwitz (no pas en mans d'un nazi, sinó d'un carnisser jueu) i la penosa, àrdua i desesperada lluita de la seva mare per tal que la família que restava –tres nenes i tres nens- sobrevisqués; la mare els buscà amagatalls i els canvià el nom. El llibre narra tot això en primera persona i ens presenta una nena de vuit anys que, davant d'aquest espantós ambient, no sap o no vol acceptar separar-se de la mare cada vegada que aquesta li troba un lloc on deixar-la amagada.

---

<sup>1</sup> "Sarah Kofman", *Cahiers du Grif*, Paris 1997,

<sup>2</sup> *Rue Ordener, Rue Labat*, Paris, Galilée 1994

En el centre del relat, Kofman ens conta com finalment passà del carrer Ordener, el vell domicili familiar, on havien viscut fins a la deportació del pare, a una nova casa al carrer Labat; ens narra com canvià d'un *habitat* marcat per la tradició jueva i l'atmosfera religiosa -el pare era rabí- a acceptar ésser acollida en un nou domicili, on una dona amorosa i alhora carregada de prejudicis antisemites, l'emparà i li canvià el nom.

Claire, la senyora del carrer Labat, amaga i hostatja Sarah i la seva mare. La protegeix de les circumstàncies amenaçadores i, a la vegada, li dóna les eines que li permeten oblidar els seus orígens; l'ajuda directament o indirectament a suportar els durs anys de la primera dècada dels quaranta. El text ens mostra una Sarah/Suzanne, que en aquest període deixa totalment desatesa afectivament la desesperada mare i queda fascinada per Mémé (*iaia*, com l'anomena), la senyora del carrer Labat.

Entre un carrer i l'altre: les dues mares, que la psicoanàlisi ha teoritzat, que Leonardo ha pintat en el conegut *cartró de Londres* seguint les imatges dels Evangelis (Anna i Maria) i que la mateixa Kofman ha triat com a portada d'un dels llibres on tematitza la ambivalència maternal, *L'enfance de l'art* (1970).

*Rue Ordener, Rue Labat* és un text en què, a més de transmetre'ns, sense cap mena de valoració o de judici, un malson -el dolor i l'horror d'aquells moments-, apunta, per aquesta mateixa duresa, una gran quantitat de suggeriments i vies de reflexió. Em limitaré a destacar-ne alguns que em semblen indeslligables d'una de les idees presents a la trama d'aquest escrit: ésser fidel pressuposa sempre una mena d'infidelitat.

No em refereixo només a allò que podria entendre's com infidelitat en aquest passar d'un carrer a l'altre; de la mare jueva a la cristiana; de la dieta jueva lligada a prescripcions religioses sobre quins aliments es poden menjar i com consumir-los a una dieta plena de greixos i de carn mig crua i sangonosa; d'una família dispersa, amb parents desapareguts al gueto de Varsòvia i d'altres morts a causa d'incendis provocats, a una família que, en una sola vetllada, pot agrupar a diverses generacions. Em refereixo també al fet que, tant en aquest escrit com en l'obra precedent de Sarah Kofman, tenim la impressió d'una certa infidelitat amb la seva pròpia condició de jueva i de dona.

Ara bé, com fa notar Luis Aragón González<sup>3</sup>, en els llibres que publicà sobre el seu admirat Nietzsche (*Nietzsche et la métaphore* 1972; *Nietzsche et la scène philosophique*, 1979; els dos volums *Explosion*, 1992-1993 i el *Le mépris des Juifs*, 1994) Kofman no esquivà en cap moment els textos clarament antisemites d'aquest pensador: els treballa tot purificant-los de malentesos i buscant-hi a la vegada les raons per les quals el poble jueu ha suportat i ha subestimat el secular menyspreu de què ha estat objecte.

D'altra banda, cal dir que Kofman no fou una autora feminista ni treballà sobre autores, però en tots els seus llibres, en totes les seves interpretacions de Plató, Rousseau, Kant, Comte, Nietzsche o Derrida, la "qüestió de les dones" és un tema constant<sup>4</sup>. D'aquesta manera, ella observa que cada vegada que un filòsof introdueix aquesta qüestió, ho fa sempre amb una incomoditat o una reticència extremes. Com diu Kofman, el tema de la "dona" no és pas un "tema" que ella busqui tractar: és més una empremta que ressegueix en els sistemes filosòfics per detectar-hi una mena de punt cec, és a dir el lloc més feble del sistema i que aclareix el que veritablement hi ha en joc.

Voldria recordar aquí les paraules de la primera pàgina de *Rue Ordener, rue Labat*, potser la més citada del llibre, on de bell nou podem veure aquesta ambivalència de fidelitat i infidelitat:

*"D'ell, me'n queda només l'estilogràfica. La vaig agafar un dia de la bossa de la meva mare, on la guardava amb d'altres records del meu pare (...)Encara la conservo, apedaçada amb cinta adhesiva; està davant dels meus ulls sobre la meva taula de treball... i em constreny a escriure, escriure.*

*Els meus nombrosos llibres potser han estat vies obliqües necessàries per arribar a parlar d' «això»"*

Amb aquestes paraules col·locades a la primera pàgina sembla que se'ns adverteix que ens trobem davant del llibre que ens hauria de donar el secret de la filosofia kofmaniana. Com ha dit Collin, Kofman pren la ploma estilogràfica de l'*altre* per esdevenir una filla fidel i infidel dels pares morts. Efectivament, pensa a partir del(s) pare(s): Nietzsche, Freud, Comte, Rousseau, Plató, Sócrates i, potser per aquest motiu, a vegades se l'ha confós amb una simple intèrpret de textos d'aquests autors.

El seu filosofar consisteix, certament, en un conjunt de lectures malfiades (suspçonneuses), en un llegir des de la sospita, per tal de desconstruir els prejudicis metafísics presents en els textos dels

---

<sup>3</sup> "Para Sarah Kofman" en *Rue Ordener, rue Labat*, cuatro.ediciones, Valladolid 2003.

<sup>4</sup> *L'enigme de la femme. La femme dans les textes de Freud*, Paris, Galilée, 1980.

grans filòsofs. La seva pretensió no és construir un sistema o un anti-sistema filosòfic, sinó simplement llegir per tal de descobrir, en el fons d'aquests grans sistemes, els mecanismes que han estat usats per a la seva construcció, els mòbils, els interessos de la especulació... I en aquest gest, quasi freudià, Kofman aconsegueix mostrar també les condicions subjectives a més de les condicions socials i històriques de producció de les teories. Com si busqués en aquests edificis teòrics els elements contingents, biogràfics o, dit d'una altra manera, la follia que amenaça tot pensament i a qui pensa

O sigui, el seu objectiu fou combatre el gest característic de la metafísica de salvar la filosofia en detriment de la vida. Ara bé, la defensa que Sarah Kofman fa de la vida mai no es tradueix en simple confessió, ni en una sincera declaració quasi-rousseauiana mancada de pudor, sinó en afirmació, en relat selectiu capaç de fer balanç i de passar comptes mitjançant la successió i les filigranes de les màscares i dels dobles; relat capaç de sostenir malgrat la sordesa dels contemporanis, malgrat l'aïllament que porta cap a la follia, l'existència de «qui escriu *llibres tan bons*».

I potser aquest és el tipus de relat que trobem en el *Rue Ordener, rue Labat*. El que fa Kofman és “escriure, escriure” per conjurar i alhora romandre a prop d’“això”.

## **II. Entre la fecunditat i la ferocitat.**

Aquells *nombrosos llibres* de què parla són la més d'una vintena de textos de filosofia, carregats d'erudició i traduïts a moltes llengües. Quan l'any 1993, Kofman escriu, *Rue Ordener, Rue Labat*, es podria dir que, atès el seu caràcter marcadament autobiogràfic, trenca amb la seva escriptura filosòfica habitual. De tota manera, i com acabem de llegir, alguns dels elements presents en aquest text tan impactant ja són presents en escrits anteriors. El llibre de l'any 93 efectivament és el darrer mot en el temps -es suïcida l'any 94-, però no el darrer mot en el sentit retrospectiu del vertader... “el darrer mot és arreu” com va escriure Blanchot. *Rue Ordener, Rue Labat* és potser l'exposició de l'immens treball soterrani que acompanya amb sordina les seves nombroses obres filosòfiques<sup>5</sup>.

---

<sup>5</sup> COLLIN, Françoise, “L'impossible diététique. Philosophie et récit”, “Sarah Kofman”, *Cahiers du Grif*, p. 19

I, certament, un cop llegit el llibre de 1993, se'ns fa palès que aquesta filòsofa francesa, en escriure, va cap al llenguatge amb tota la seva existència, ferida de realitat i en cerca de realitat<sup>6</sup>, per dir-ho amb les paraules de Paul Celan en la seva elocució en motiu del premi de literatura de la ciutat de Bremen.

Tota la seva filosofia és una filosofia de la vida, de la vida rebuda, donada, supervivent; és fruit d'un pensar que entén l'activitat filosòfica com una possibilitat de vida, on sempre hi són entremesclades, la joia i el dolor, la salut i la malaltia. I en aquest cercar una senda per tal de refermar l'existència, Kofman no només apel·la al seu mestre, Nietzsche<sup>7</sup>, sinó que també busca en Freud i Plató vies per tal de defensar-se de la malenconia que l'amenaça, d'un passat que no vol passar... per tal de defensar-se d'*això* insuportable, intolerable.

De tota manera, el seu objectiu no és el de trobar un camí senzill que negui o faci abstracció de la duresa de la realitat, més aviat podem dir que la senda per la qual circula el pensament de Kofman emergeix com a resultat d'haver extret forces actives de la pròpia condició de malaurança, dels llocs que havien quedat fixats, dels llocs immobilitzadors, de l'*im-pas*.

No és doncs estrany que s'acosti a figures com la de Nietzsche que aposten per l'aspecte alliberador del riure (a través de personatges com Baubo<sup>8</sup>), perquè allí on la por paralitza, el riure és fructífer,... té la doble dimensió de la fecunditat i de la ferocitat. El riure<sup>9</sup> no elimina les forces reactives, sinó que les desvia; el riure és una drecera, una via obliqua. Com també ho és el gat Mur,<sup>10</sup> que fa reflexions detallades a cop d'urpades, de les quals mai sabem si son destructores o constructores, ja que són alhora signatura i esgarrapada, una empremta i una anul·lació. Procediments de doble cara, oblics...i, aquí, Freud<sup>11</sup> ofereix molts recursos a Kofman.

Procediments de doble cara és també el que troba en Plató<sup>12</sup>. En els diàlegs platònics el pensament fa aflorar, posa al descobert, les apories, i al mateix temps tracta d'eliminar-les: Sòcrates posa trampes als seus interlocutors, provoca apories, *im(pas)sos*; però també ofereix recursos, vies i estratagemes(*poroi*) per sortir-ne. Però, cal dir que en l'inici de la filosofia, el pensament filosòfic no és pas l'art de dominar o d'esquivar les apories, sinó d'identificar-les, de demorar-nos-hi, tot

<sup>6</sup>Trad. D'Arnau Pons a *Rels*, n° 3, pàg. 52

<sup>7</sup> *Camera Obscura. De l'ideologie*, Paris, Galilée 1973.

<sup>8</sup> "Baubô: Perversion théologique et fétichisme chez Nietzsche", *Nuova Corrente*, 68-9 (1975-1976)

<sup>9</sup> *Pourquoi rit-on? Freud et le mot d'esprit*, Paris, Galilée 1986

<sup>10</sup> *Autobiogriffures. Du chat Murr d'Hoffman*, Paris, Galilée, 1984<sup>2</sup>

<sup>11</sup> *L'enfance de l'art*, Paris, Payot 1970, *Quatre romans analytiques* Paris, Galilée 1974

<sup>12</sup> *Comment s'en sortir?*, Paris, Galilée 1983; *Socrate(s)*, Paris, Galilée 1989

posant trampes a les pròpies trampes, de manera que puguem albirar un passatge sempre provisional i fràgil a través d'una escriptura infinita. Potser aquesta és la tasca de la filosofia de Plató a Derrida i Blanchot.

### 3. La in-fantesa i l'inefable

Aquesta “intel·lectual jueva que ha sobreviscut a l'holocaust” –com ella es va definir-, rendia l'any 1987, en el seu llibre *Paroles Suffoquées*, un homenatge a Maurice Blanchot que amb la seva escriptura de les cendres, del desastre, aconseguia d'evitar els paranys que ens fan còmplices d'una tradició de saber especulatiu que s'ha anat constituint sobre la negació del particular i de l'experiència.

El meu pare va morir a Auschwitz perquè era jueu,; **com no dir-ho? I, com dir-ho? Com parlar d'allò davant del qual tota possibilitat de parla cessa?** <sup>13</sup>

Potser el llibre *Carrer Ordener, carrer Labat* no és una mera interrupció del seu discurs filosòfic, sinó una temptativa de dir allò que li és irreductible. Com si en bona part del discurs filosòfic hi hagués un romanent que l'excedís.

Com si ella tractés de pensar i dir, sense cap mena de protecció ideològica ni metafísica, allò particular. I crec que ja podem trobar indicis de temptatives en el seu llibre sobre l'aporia, *Com sortir-ne*. On, tot recolzant-se en el *Simposi* platònic tractava de mostrar que en la filosofia també hi podem trobar un art en el qual, el recurs, el que ens permet sortir de l'im-pas, (*poros*) i la privació o la indigència absoluta (*penia*), lluny d'oposar-se, es conjuguen. I on el relat se'ns presenta com un espai intermediari, **transaccional entre el no res del crit i l'ordre de la paraula**, com la necessitat de l'emergència d'un registre d'escriptura radicalment **altra**.

Però, **com no dir-ho? I, com dir-ho?** potser fent lloc a l'infant, a qui no parla. I això segurament és el que porta a terme en la seva darrera i punyent obra: tractar que la llengua transmeti el succeït a la seva infància, dir l'inefable. En l'elocució de Bremen Paul Celan afirma:

*Assequible, propera i sense perdre's, ha quedat enmig de tot el que s'ha perdut, una sola cosa: la llengua.*

*Ha quedat ella, la llengua, sense perdre's, sí, malgrat tot. Però aleshores li ha calgut passar a través de la seva pròpia manca de respostes, a través d'un terrible mutisme, a través de mil tenebres*

<sup>13</sup> Kofman, Sarah, *Paroles suffoquées*, París, Galilée, 1987, p. 16-17.

*d'un discours portador de mort. Hi ha passat, sense que li poguéssim treure ni una sola paraula sobre el que ha succeït; tot i que tanmateix ha travessat aquest succeïment. Ha passat a través seu i ha pogut de nou tornar al dia, "enriquida" per tot això*"<sup>14</sup>

A *Paroles Suffoquées*, de fet busca vies per escriure, amb l'ajut de Blanchot i Antelme, sobre l'esdeveniment que ha de constituir el fons de la nostra memòria, de tots, jueus i no jueus. Així reproduceix a les seves pàgines el Memorial de Serge Klarsfeld, del qual diu:

*Amb les seves inacabables columnes de noms, la seva absència de pathos, el seu despullament, la "neutralitat" de les seves informacions, aquest memorial sublim et talla la respiració. La seva veu "neutra" t'interpel·la obliquament; en el seu extrem pudor, és la veu mateixa de la desventura, d'aquest esdeveniment en què totes les possibilitats desaparegueren i que va infligir a tota la humanitat "un cop decisiu que no deixa res intacte". Aquesta veu deixa sense veu, et sufoca en silenci: "El silenci com un crit sense mots; mut, tot i que cridat sense fi"*<sup>15</sup>

Potser l'obsessió a *Carrer Ordener, carrer Labat* és escriure com aquest memorial: trobar una via per tal que el nom del pare ressoni, no tant per fer-lo re-viure, no per tal de cridar la nostra atenció sobre el seu assassinat..., escriu per despertar-nos una memòria, un excés de memòria que exigeix un nou tipus de política, una nova pràctica d'escriptura<sup>16</sup>. Per a Sarah Kofman,

*sobre Auschwitz i després d'Auschwitz cap relat és possible, si per relat entenem: explicar una història amb sentit*<sup>17</sup>

No hi ha relat, ja no és possible narrar com si els esdeveniments que han trencat la continuïtat històrica no haguessin acabat també amb aquell tipus de literatura narrativa basada en la claredat, la continuïtat, seducció i sentit. Però d'això se'n segueix el deure de parlar, parlar...per testimoniar<sup>18</sup> Però com testimoniar sense caure en la llei idíl·lica del relat? Com narrar allò que no pot ésser comunicat? ...impossible sense ofegar-ho. Però els qui han tornat han volgut parlar, parlar en una conversació infinita, com si només aquesta pogués estar a l'alçada de la infinita privació i com si el nostre deure fos justament respondre d'allò que escapa a la responsabilitat.

---

<sup>14</sup> Ibid.

<sup>15</sup>, *Paroles suffoquées*, París, Galilée, 1987, p. 16-17.

<sup>16</sup> IYER, Lars, «To Write About 'That'», en *Writing, A Web Journal*, October 11, 2003

<sup>17</sup> KOFMAN, Sarah, Op. cit, p 21

<sup>18</sup> Ibid